УДК 657

Заєць І.В.

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ ПРОБЛЕМАМ ШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

У статті визначено сучасний стан досліджень з проблем шахрайства в Україні та Російській Федерації. Вивчено динаміку праць у зазначених країнах, та здійснено їх порівняльний аналіз

Постановка проблеми. Розвиток економічної сфери держави, що спостерігається сьогодні, спричинив значне поширення економічної злочинності в Україні, у тому числі одного з видів економічного злочину – шахрайства. Економіка України зазнає значної шкоди від таких злочинних посягань, а її подальша криміналізація не лише заважає подоланню кризових явищ, але й поглиблює їх. Саме тому актуальною ознакою сучасності є поширення робіт з дослідження взаємодії економіки і злочинності, зокрема, робіт щодо дослідження такої проблеми як виявлення та попередження економічної злочинності.

Аналіз досліджень і публікацій. Здебільшого дослідники звертають увагу на шахрайства з юридичної точки зору. Зокрема питаннями шахрайства як економічного злочину в Україні займалися такі вчені та науковці як О.В. Лисодєд, О.В. Курман, В.В. Пивоваров, О.В. Смаглюк, О.В. Кравченко та ін., в Росії – Л.В. Грігорьєва, В.М. Лімонов, В.І. Лєсняк, Д.В. Вєрєщагін, Т.Л. Ценова, Д.В. Бєрьозін та ін. Всі ці автори у своїх дисертаційних дослідженнях розглядали шахрайство виключно з юридичної точки зору. Враховуючи економічний аспект шахрайства проблеми шахрайства висвітлені в працях О.М. Кулініча, О.М. Залєтова, Т.О. Петрішиної (Україна) та Р.Г. Олєнєва, О.М. Філатової, М.О. Завгороднього, С.В. Смірнова (Росія). Слід також зазначити, що не захищена жодна дисертація, в якій би розглядався обліковий аспект шахрайських дій, хоча дана тема є надзвичайно актуальною та потребує ґрунтовного дослідження.

Метою статті є визначення стану дослідження проблем шахрайства з юридичної та економічної точок зору в Україні та Російській Федерації (РФ), а також виявлення тенденцій у дослідженні процесів шахрайства, проведення систематизації дисертаційних робіт за напрямами досліджень та за географічною ознакою.

Викладення основного матеріалу. З метою виявлення напрямів дослідження проблем шахрайства в Україні та за її межами вважаємо за необхідне здійснити бібліометричний аналіз дисертаційних досліджень. Визначення закономірностей розвитку досліджень з питань шахрайства дозволить виявити нові напрями розвитку теорії та методики бухгалтерського обліку відповідно до умов трансформаційного розвитку економіки України.

Об’єктом аналізу є вибірка дисертаційних досліджень українських та російських вчених з 1996 по 2010 рр. (рис. 1). Протягом зазначеного періоду в Україні щодо питань шахрайства захищено 21, в РФ – 80 наукових праць.

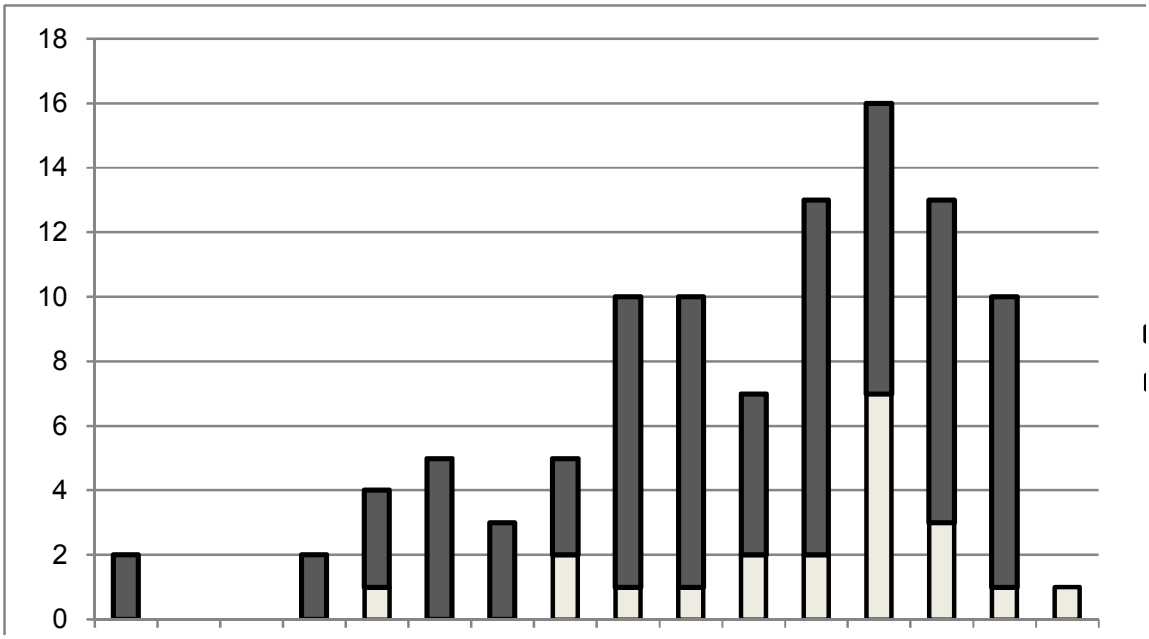

***Рис. 1**. Динаміка захисту дисертацій досліджень, присвячених проблемам шахрайства в Україні та РФ*[*]

Як видно з рис. 1, в РФ питанням шахрайства приділяється значно більша увага, ніж в Україні, зокрема дане питання в РФ почали досліджувати ще у 1996 році, в той час як в Україні з 1999 р. З 2003 року активізуються дослідження в юридичній та економічній сферах, проте усі вони присвячені правовим аспектам шахрайства.

Виходячи з проведеного аналізу, найбільша активність написання дисертаційних робіт як в Україні, так і РФ, припадає на 2007 р., коли було захищено в Україні – 6 кандидатських та 1 докторська дисертації, в РФ – 9 кандидатських дисертацій.

Наступним етапом бібліометричного аналізу є групування дисертаційних досліджень за галузями знань та науковими ступенями. В табл. 1 і табл. 2 згруповано дисертаційні дослідження відповідно в Україні та Російській Федерації за науковими ступенями та галузями знань: економічні, юридичні та інші гуманітарні науки.

***Таблиця 1.** Аналіз дисертаційних досліджень в Україні з проблем шахрайства в розрізі наукових ступенів (1999-2010 рр.)*

Ступінь	*Кількість*	*Дослідники*
1	*2*	*3*
Юридичні науки		
к.юр.н.	16	О.В. Курман (2002 р.), В.Р. Мойсик (2002 р.), В.В. Пивоваров (2003 р.), О.В. Смаглюк (2004 р.), П.М. Коваленко (2005 р.), А.О. Байда (2006 р.), Мохаммед А М Байдусі (2007 р.), О.Л. Мусієнко (2007 р.), К.Л. Попов (2007 р.), Н.В. Павлова (2007 р.), Т.А. Пазинич (2007 р.), Ю.П. Дзюба (2008 р.), С.В. Головкін (2008 р.), А.В. Микитчик (2008 р.), О.М. Сарнавський (2009 р.), О.В. Лисодєд (1999 р.)

[*] Вибірка дисертацій, захищених в Україні здійснена на офіційному сайті бібліотеки ім. І. Вернадського http://www.nbuv.gov.ua/, а дисертацій, захищених в Росії на сайті – www.dissercat.com.

Продовження табл. 1

1	*2*	*3*
д.юр.н.	1	О.О. Дудоров (2007 р.),
Кількість	*17*	
Економічні науки		
к.е.н.	3	О.М. Кулініч (2006 р.), О.М. Залєтов (2007 р.), Т.О. Петрішина (2010 р.)
Кількість	*3*	
Інші гуманітарні науки		
к.псих.н.	1	О.В. Кравченко (2005 р.)
Кількість	*1*	
Загальна	**21**	

Таблиця 2. *Аналіз дисертаційних досліджень в РФ з проблем шахрайства в розрізі наукових ступенів (1996-2009 рр.)*

Ступінь	*Кількість*	*Дослідники*
Юридичні науки		
к.юр.н.	75	Л.В. Грігорьєва (1996), Д.В. Качурін (1996), В.М. Лімонов (1998), Ю.А. Мєрзогітова (1998), І.О. Антонов (1999), В.О. Казаков (1999), О.Г. Шульга (1999), І.В. Ільїн (2000), Д.В. Вєрєщагін (2000), В.І. Лєсняк (2000), С.В. Фомов (2000), Г.В. Бємбєєва (2001), С.І. Бєдрін (2001), О.А. Облаков (2001), О.О. Мєльніков (2002), Д.О. Зиков (2002), Л.В. Сєміна (2003), А.В. Бондарь (2003), О.В. Булгакова (2003), О.В. Волохова (2003), Т.Л. Ценова (2003), М.Р. Шагіахмєтов (2003), О.В. Шаров (2003), Д.В. Бєрьозін (2003), Є.М. Мисловський (2003), Р.Б. Осокін (2004), Д.Б. Дмітрієв (2004), Л.Е. Сунчалієва (2004), О.І. Тіткова (2004), О.А. Гуйва (2004), Д.В. Лазарєв (2004), М.Д. Ковбенко (2004), Р.Р. Курмаєв (2004), Д.В. Астафьєв (2004), В.В. Ельзессер (2005), Д.Н. Алієва (2005), О.І. Мєщєрін (2005), В.Л. Волков (2005), Б.О. Курінов (2006), Ю.М. Биков (2006), М.М. Лунін (2006), О.С. Бєляк (2006), Н.М. Потапова (2006), М.Г. Бушинська (2006), В.П. Трухін (2006), О.В. Валласк (2006), О.М. Дєрябіна-Чістякова (2007), Д.Ю. Лєвшиц (2007), А.А. Пудовкін (2007), Д.Ю. Бєляков (2007), К.В. Астафьєв (2007), А.І. Босих (2007), А.А. Наваліхін (2007), О.В. Сусліна (2007), Л.А. Єрмакова (2007), О.Є. Ступніцький (2007), Л.С. Хафізова (2008), С.С. Мєдвєдєв (2008), Д.М. Шмєльов (2008), А.Ф. Лановой (2008), М.Ю. Хмєльова (2008), І.І. Звєзда (2008), А.О. Мамошин (2008), М.О. Башьян (2008), А.А. Наваліхін (2008), В.В. Малигіна (2008), Н.В. Бикова (2009), К.В. Горобєц (2009), А.Р. Балаян (2009), В.Ю. Окружко (2009), Ж.Ю. Кабанова (2009), О.М. Розін (2009), С.В. Горобченко (2009), Л.О. Сухомлінова (2009), І.М. Мішина (2009)
Кількість	*75*	
Економічні науки		
к.е.н.	4	Р.Г. Олєнєв (2000), О.М. Філатова (2002), М.О. Завгородній (2006), С.В. Смірнов (2006),
Кількість	*4*	
Інші гуманітарні науки		
к.псих.н.	1	О.Р. Оніщенко (2005)
Кількість	*1*	
Загальна	**80**	

Як видно з аналізу (табл. 1 і табл. 2), в Україні в структурі 81 % робіт захищено за напрямом “Юридичні науки”, 14 % належить напряму “Економічні науки” і 5 % (тобто 1 дисертація) присвячено психологічним проблемам шахрайства. В Російській Федерації у загальній кількості захищених дисертацій з питань шахрайства 94 % присвячені галузі “Юридичні науки”, 5 % – за напрямом “Економічні науки” та 1 % – питанням психологічного напряму. Тобто на даному етапі досліджень шахрайство розглядалося представниками юридичної науки та зумовлено тим, що воно є правовою категорією. Проте, вважаємо, що бухгалтерський облік, як найбільша інформаційна система на підприємстві, повинен вирішувати питання правового характеру, які стосуються економічних відносин.

В табл. 3 здійснено аналіз дисертаційних досліджень українських вчених з питань шахрайства за спеціальностями.

Таблиця 3. *Аналіз дисертаційних досліджень України з проблем шахрайства в розрізі спеціальностей за економічним, юридичним та іншими гуманітарними напрямами (1999-2010 рр.)*

Шифр спеціальності	*Назва спеціальності*	*К-сть*	*%*
Економічні науки			
08.05.01	Світове господарство і міжнародні економічні відносини	1	4,76%
08.00.08	гроші, фінанси і кредит	2	9,52%
Юридичні науки			
12.00.09	кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза	5	23,81%
12.00.08	кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право	12	57,15%
Інші гуманітарні науки			
19.00.06	юридична психологія	1	4,76%
Разом		**21**	**100%**

Як видно з табл. 3, питання шахрайства висвітлювалися в дисертаційних дослідженнях в межах наступних спеціальностей:

– юридичні науки: кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право;

– економічні науки: світове господарство і міжнародні економічні відносини, гроші, фінанси і кредит;

– інші гуманітарні науки: юридична психологія.

Більшість досліджень здійснено за спеціальністю 12.00.08 “кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” – 57,15 %, що ще раз підкреслює актуальність шахрайства як правової категорії. В межах даної спеціальності захищено 12 дисертаційних робіт. За даною спеціальністю питанням шахрайств з фінансовими ресурсами присвячені праці В.Р. Мойсіка (2002 р.), В.В. Пивоварова (2003 р.), П.М. Коваленко (2005 р.); в цілому з кримінологічних проблем шахрайства захистили дисертації О.В. Лисодєд (1999 р.); дослідження віктимологічного дослідження здійснив К.Л. Попов (2007 р.); питання законодавчого регулювання шахрайства, кримінальної відповідальності за шахрайські дії розглядалися в працях О.В. Смаглюка (2004 р.), А.О. Байда (2006 р.), Ю.П. Дзюби (2008 р.), О.М. Сарнавського (2009 р.), Мохаммеда А М Байдусі (2007 р.), О.О. Дудоров (2007 р.); проблема запобігання шахрайства з нерухомістю описана у праці А.В. Микитчик (2008 р.). Виходячи з проведеного аналізу в межах даної спеціальності розглядалися питання нормативно-правового регулювання шахрайства, загальні кримінологічні проблеми шахрайства.

По одній дисертації в Україні захищено за спеціальністю 19.00.06 “Юридична психологія” (О.В. Кравченко на тему “Психологічні особливості шахрайства” (Харків, 2005 р.) та за спеціальністю 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” (О.М. Кулініч на тему “Економічні механізми боротьби з відмиванням грошей: українські завдання в контексті міжнародного досвіду” (Київ, 2006 р.).

Окремі аспекти методики протидії шахрайствам розглядалися науковцями в межах спеціальності 12.00.09 “кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза”. За даним напрямом розглядалися питання методики розслідування шахрайств О.В. Курманом (Харків, 2002), Н.В. Павловою (Харків, 2007), Т.А. Пазинич (Харків, 2007), С.В. Головків (Харків, 2008); теоретичні засади розслідування шахрайства розглядались О.Л. Мусієнком (Харків, 2007).

2 дисертації захищено за спеціальністю 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит”: Т.О. Петрішина “Страхування промислових підприємств від ризиків втрат майна і доходів” та О.М. Залєтов “Державне регулювання ринку страхування життя в Україні”.

Таблиця 4. *Аналіз дисертаційних досліджень РФ з проблем шахрайства в розрізі спеціальностей за економічним, юридичним та іншими гуманітарними напрямами (1996-2009 рр.)*

Шифр спеціальності	*Назва спеціальності*	*К-сть*	*%*
Економічні науки			
22.00.03	Экономическая социология	1	1,25 %
08.00.12	Бухгалтерский учет, статистика	1	1,25 %
08.00.13	Математические и инструментальные методы экономики	1	1,25 %
08.00.05	Экономика и управление народным хозяйством: теория управления экономическими системами	1	1,25 %
Юридичні науки			
12.00.08	Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право	40	50 %
12.00.09	Уголовный процесс; криминалистика; теория оперативно-розыскной деятельности	35	43,75 %
Інші гуманітарні науки			
19.00.06	Юридическая психология	1	1,25 %
Разом		80	100%

Як видно з табл. 4, як в Україні, так і в РФ, найбільшу частку у всій сукупності досліджень займають дослідження за спеціальністю 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право”, а саме 50 %. Трохи меншу частку займають дослідження за спеціальністю 12.00.09 “Уголовный процесс; криминалистика; теория оперативно-розыскной деятельности”, а саме – 35 % у загальній сукупності досліджень. Тобто, 93,75 % досліджень з питань шахрайства в РФ здійснюються в юридичній галузі знань.

Лише одна дисертація захищена за спеціальністю 08.00.12 “Бухгалтерский учет, статистика” (О.М. Філатова “Методы обнаружения мошенничества в бухгалтерском учете и отчетности: на примере перерабатывающих предприятий АПК Республики Бурятия”, Санкт-Петербург-Пушкин, 2002 р.). Також вважаємо, що для спеціалістів з бухгалтерського обліку дана тема є не менш актуальною. Згідно останньому звіту “Price Waterhouse Coopers”, за рівнем корупції серед країн світу, в яких проводилося дослідження, перше місце займає Росія з її 76 % випадів шахрайства серед опитаних компаній. Кількість здійснених за 2007 – 2009 рр. злочинів збільшилась по всьому світу: розкрадання активів зросло на 67 %; хабарі і корупція – на 27 %; шахрайство з бухгалтерськими цифрами – на 38 % [2, С. 166].

По 1 дисертації в РФ захищено за спеціальностями 22.00.03 “Экономическая социология” (Р.Г. Олєнєв “Мошенничество как вид девиантного экономического поведения”, Санкт-Петербург, 2000 р.); 08.00.13 “Математические и инструментальные методы экономики” (М.О. Завгородній “Методы и модели противодействия мошенничеству на рынке финансовых услуг”, Санкт-Петербург, 2006 р.); 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством: теория управления экономическими системами” (С.В. Смірнов “Мошенничество в сфере предпринимательства как криминальная угроза экономической безопасности России”, Санкт-Петербург, 2006 р.); 19.00.06 “Юридическая психология” (О.Р. Оніщєнко “Манипулирование сознанием и поведением жертв при мошенничестве”, Москва, 2005 р.).

Важливим етапом здійснення бібліометричного аналізу є аналіз дисертаційних досліджень в Україні з проблем шахрайства за географічною ознакою.

Таблиця 5. *Аналіз дисертаційних досліджень (1999-2010 рр.) з проблем шахрайства за географічною ознакою (Україна).*

Місто (Україна)	*Кількість*	*Автори*
Київ	11	В.Р. Мойсик (2002 р.), О.В. Смаглюк (2004 р.), П.М. Коваленко (2005 р.), О.М. Кулініч (2006 р.), О.О. Дудоров (2007 р.), Мохаммед А М Байдусі (2007 р.), К.Л. Попов (2007 р.), О.М. Залєтов (2007 р.), А.В. Микитчик (2008 р.), О.М. Сарнавський (2009 р.), Т.О. Петрішина (2010 р.)
Харків	10	О.В. Курман (2002 р.), В.В. Пивоваров (2003 р.), О.В. Кравченко (2005 р.), А.О. Байда (2006 р.), О.Л. Мусієнко (2007 р.), Н.В. Павлова (2007 р.), Т.А. Пазинич (2007 р.), Ю.П. Дзюба (2008 р.), С.В. Головкін (2008 р.), О.В. Лисодєд (1999 р.)
Всього	**21**	

Як видно з табл. 4, дисертації як юридичного, так і економічного напряму захищалися лише у двох містах – Києві та Харкові. Відповідно до Переліку наукових установ та вищих навчальних закладів, в яких функціонують спеціалізовані вчені ради, із зазначенням спеціальностей, за якими відбуваються захисти дисертацій, станом на 01.09.2010 р.*, нами побудовано 2 графіки, які відображають кількість спеціалізованих вчених рад, згрупованих за географічною ознакою за економічним та юридичним напрямами (рис. 2 та рис. 3).

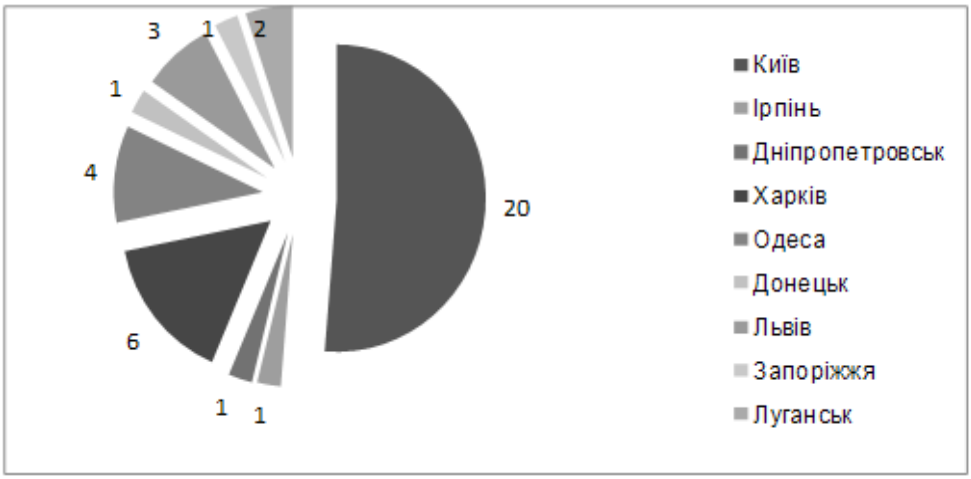

Рис. 2. *Географія спеціалізованих вчених рад в юридичній галузі науки*

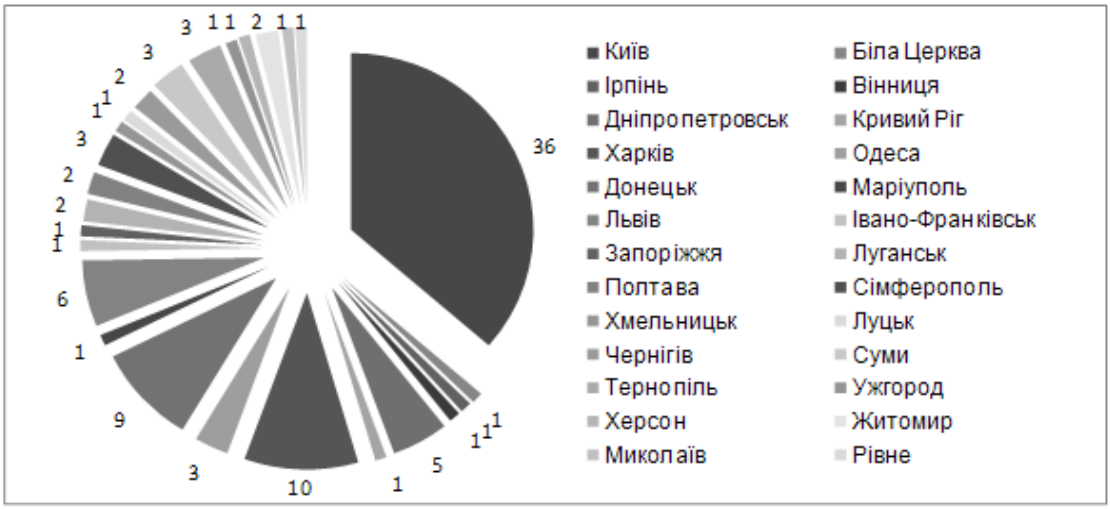

Рис. 3. *Географія спеціалізованих вчених рад в економічній галузі науки*

*Дані взяті з офіційного сайту ВАК України: *http://www.vak.org.ua/specrada2.php*

Проаналізувавши географію наявності спеціалізованих вчених рад встановлено, що в Україні, не враховуючи вчені ради у м. Києві та м. Харкові, діє 13 спеціалізованих вчених рад за юридичною галуззю науки і 56 – за економічною. Отже, така зосередженість досліджень з питань шахрайства не пов'язана з географічним розташуванням спеціалізованих вчених рад. Вважаємо, що головним чинником тут є високий рівень корумпованості та поширення шахрайств в економічній сфері.

Висновки та перспективи останніх досліджень. Здійснений бібліометричний аналіз дисертаційних робіт, виконаних в Україні та РФ, дозволяє встановити наступне:

1. Дослідження з питань шахрайства, головним чином, розглядаються в юридичних науках, зокрема, в дисертаційних дослідженнях висвітлюються питання теоретичного характеру шахрайства, нормативно-правового регулювання методик виявлення та боротьби із шахрайствами.

2. Аналіз географії досліджень в Україні показав, що щодо проблем виявлення та запобігання шахрайським діям сформувалися два центри – м. Київ та м. Харків. Вважаємо, що даному питанню необхідно приділити більше уваги та розглядати

3. Аналіз динаміки досліджень з питань шахрайства вказує на зростання кількості дисертаційних досліджень з 2003 по 2009 р. Вважаємо, що дана ситуація обумовлена актуальністю теми шахрайства на підприємствах, високим рівнем крадіжок, відмиванням грошових коштів тощо.

4. На сьогодні залишається ряд невирішених питань у сфері економічних наук, зокрема в результаті застосування бібліометричного методу аналізу встановлено, що відсутні будь-які дослідження шахрайства за спеціальністю 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)". Дане питання потребує ґрунтовного дослідження з облікової точки зору, адже саме за допомогою підробки первинних документів, вуалювання фінансової звітності і здійснюються шахрайства, пов'язані з привласнення грошових коштів та ухиленням від сплати податків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авторефераты и диссертации из Российской Государственной Библиотеки: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: dissercat.com.ru

2. *Маршакова М.А.* Нравственность бухгалтера: историческая ретроспектива и современные вызовы // Соколовские чтения "Взгляд из прошлого в будущее": доклады международной научной конференции 10-11 февраля 2011 г. – Том 2. – СПб.: Нестор-История, 2011. – С. 157-169.

3. Офіційний сайт Національної бібліотеки України ім. І. Вернадського: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/